

Malta i Catalunya: de l'anècdota del viatge turístic a la categoria de la troballa

Autor: Pere Alzina i Bilbeny
Data de publicació: 07-07-2023

Aquest dissabte 8 de juliol presentem el darrer llibre d'En Jordi Bilbeny, Redescobrint la Malta catalana, publicat per Librooks Barcelona al setembre del 2022. Per tal de fer-vos venir ganes d'assistir a la presentació i desvetllar-vos l'interès de llegir-lo, us facilitem ara el pròleg d'En Pere Alzina. Esperem que sigui del vostre grat.

Empès per la dèria irrefrenable de viatjar per Europa, per conèixer les seves llengües, cultures, religions i canvis fronterers incessants, al març del 2010 vaig aprofitar un vol barat per visitar un dels pocs estats que no havia tingut el goig de visitar: Malta. En ho haver pogut estudiar la història del meu país, ni a l'escola ni a l'institut, ignorava totalment el vincle de Malta amb Catalunya, però em vagava pel cap que havia pertangut «alguns anys» a la nostra Corona. Un amic meu, l'Enric Badosa, ja hi havia estat abans i m'havia comentat algunes troballes que la relligaven amb el nostre país. El meu germà gran, en Jordi Bilbeny, quan va saber que hi anava em va demanar d'estar amatent a qualsevol rastre o indicatiu de catalanitat a l'illa. Amb les «ulleres» adequades per a la recerca, amb els ulls ben oberts i tots els sentits ben desperts vaig començar a passejar pels carrers costeruts, ròncs i, alhora, bells de La Valetta. Fou així que em vaig adonar que els cognoms catalans (Cardona, Soler, Cassola, Barberà, etc...) eren presents als comerços i que alguns noms de carrers tenien una arrel catalana indubtable (Triq il-Punent / West Street o el Triq Lvant / East Street, per exemple). A dins de la Catedral de Sant Joan em va sorprendre que el punt d'atracció principal fos la Capella de la «Langue of Aragon», on es ret culte al nostre patró nacional i on són enterrats 3 Grans Mestres de l'Orde dels Germans Hospitalers (Rafael Cotoner, Nicolau Cotoner i Ramon de Perellós), les vides dels quals, aleshores, desconeixia totalment. Ara bé, a dins del temple, a la sala on s'exposen els dos «Caravaggios», la sorpresa fou majúscula quan vaig trobar una làpida a terra escrita en català: a Malta, al 1794 un cavaller (Nicolau Abri Descatllar, de l'Espluga Calba) s'enterra en català 80 anys després de la prohibició de la nostra llengua i Constitucions!

A l'hotel vaig donar alguna ullada al directori de telèfons per adonar-me que els cognoms catalans eren més abundants

del que mai m'hagués pogut imaginar. Ara bé, no fou fins el darrer dia, que, aprofitant un tomb relaxat per La Valletta, vaig fer cap a una llibreria i hi vaig veure el llibre *Where to Watch Birds and Other Wildlife in Malta* (On observar ocells i altra fauna salvatge a Malta, d'Alex Casha, Birdlife, 2004). Encuriós per saber com serien els noms d'ocells en una llengua semítica vaig fer una llambregada a la llista dels 167 ocells (residents, estivals reproductors, hivernants i, sobretot, en pas migratori) que s'havien registrat a l'arxipèlag. A cada nom maltès li corresponia, és clar, el nom científic, però també el nom anglès. Repassant aquesta relació vaig tenir una sorpresa majúscula a l'adonar-me que alguns dels noms eren clavats o molts similars als noms catalans dels ocells (rozinjol-rossinyol, kuluvert-collverd, sparvier-esparver, cikonja-cigonya, etc.). Vaig tancar el llibre i me'l vaig firar immediatament amb l'objectiu de fer un estudi comparat de l'ornitòmia en les llengües que han pogut influir en el maltès (francès, occità, català, anglès, sicilià, italià, castellà...). Abans, però, em vaig documentar sobre els trets essencials de la llengua maltesa (lèxic, alfabet, fonètica, etc.) i de la història compartida de Malta i Catalunya: gairebé 200 anys de sobirania directa des del famós combat de Malta (1283-1474), 56 anys de sobirania hispànica a través de la nostra Corona (1474-1530) i, dels 268 anys en què fou administrada pels Cavallers de Malta, en un 24,2 % del període (65 anys!) tingueren un Gran Mestre de parla catalana (Joan d'Omedes, Rafael Cotoner, Nicolau Cotoner, Ramon de Perellós i Ramon Despuig). Aquells «alguns anys» que pensava que Malta havia pertangut a la nostra Corona eren, realment, més de dos segles de sobirania catalana i, pràcticament, 500 anys d'influència possible si hom compta amb el període dilatat en què els Grans Mestres parlen la nostra llengua.

Sigui com sigui, l'estudi no va arrencar fins que l'Albert Codinas, amic i President de l'Institut Nova Història, aconseguí un petit ajut econòmic, l'esca que va encendre, finalment, l'estudi ornitòmic comparat. Mirant i remirant els noms maltesos i comparant-los amb els noms italians, catalans, anglesos, castellans o francesos –en aquells moments vaig ser incapaç de trobar els noms en llengua siciliano-calabresa i en llengua occitana, que ara sí que tinc–, vaig poder inferir-ne algunes conclusions reveladores: la llengua catalana ha exercit una influència segura o altament probable en un 17% dels 167 noms d'ocell maltesos actuals. Remarco l'adjectiu «actuals», perquè si retrocedíem al segle XVI, per posar un exemple, no hi hauria 167 espècies observades a Malta –el nombre conegut seria molt inferior– i amb un nombre significativament inferior, la influència de la nostra llengua s'enfilaria pels volts d'un 50%. L'estudi, és clar, tenia certes limitacions que vaig desgranar: desconeixement dels noms populars en totes les llengües comparades, absència de determinades llengües en la comparació, similituds lèxiques en llengües diferents que no permetien ser concloent per al català, però tampoc, és clar, per a les altres llengües, etc... Tanmateix, l'anàlisi permetia contundència amb alguns noms d'ocells com, per exemple, el verdun/verdum, l'sturnell/estornell o el bu?aq/bitxac. L'estudi de recerca el va publicar, mesos més tard, l'Institut Nova Història a la seva web. També fou publicat a la revista «Terminàlia» per la Societat Catalana de Terminologia –filial de l'Institut d'Estudis Catalans–, tant en paper com online. Finalment, també va aparèixer en paper a la revista «L'Abellerol», de l'Institut Català d'Ornitologia. Feina feta: un treball que relligava història, llengua i noms d'ocells era publicat en sengles revistes temàtiques. Després vaig tenir el goig de rebre aportacions interessants de molta gent, moltes més des que en Miquel Calçada tingué la deferència de convidar-me a parlar-ne als «Afers Exteriors» dedicat a Malta. Gràcies a aquestes valuoses aportacions vaig saber –gràcies Joan Fuguet!–, que els canons de la co-Catedral van ser fets a Barcelona, que el plat nacional és el pa amb tomàquet, anomenat, com a les Illes Balears, pa amb oli –gràcies Jaume Fàbrega!–. I també vaig ser conscient que existia un Diccionari Català-Maltès del segle XVIII, preservat a la Biblioteca de Catalunya. Com més conferències feia pel país, més indicis recollia i a fe que em sabia greu no recollir-les en cap estudi.

Tot i els escassos treballs publicats en mig segle, En Jordi Bilbeny, investigador sagaç i treballador infatigable, «ensumà sang» i hi detectà un camp fèrtil i ben adobat per a la recerca productiva i, aparentment, sense gaire competència, atesa la somnolència intel·lectual prolongada de bona part del món de la recerca.. L'any 2018 hi va entaforar la banya i va organitzar el primer viatge de caire cultural a l'arxipèlag maltès, per divulgar els vincles històrics i culturals del nostre país amb Malta, fer-hi noves troballes (la tradició dels pessebres, els molins baleàrics, etc...) i, és clar, per comprar-hi un bon tou de llibres per aprofundir més en una recerca que va perdre aviat el caràcter incipient o preliminar per a esdevenir profunda i acurada. Va posar fil a l'agulla a una anàlisi meticulosa sobre el ventall d'influències possibles de la nostra cultura –no només la nostra llengua– en la cultura maltesa, en un sentit ampli: «A la recerca de la història catalana perduda de l'illa de Malta», «Malta i la guitarra catalana», «Escorcolls sobre la Malta catalana dels segles XIV i XV», «Observacions sobre l'arquitectura catalana a Malta», «Els molins catalans de Malta», «Un tastet de toponímia catalana a Malta», «Els "Grech" de Malta i els "Grech" catalans», «Els Inguanez de Malta, provinents dels Guanech o Desguanech catalans», «Nostra Senyora de Sarrià a Malta» són alguns dels seus articles de recerca publicats a la web de l'Institut Nova Història. Tots ells revelen de forma palmària l'aproximació polièdrica a la influència de la cultura catalana en la maltesa: toponímia, religió, arquitectura, llengua, heràldica, etc.

En Jordi Bilbeny crea escola i esperona a la recerca. I, per això, els seus articles van ser enriquits amb un enfilall d'articles nous d'altres autors: « "La Dragonera" i la Torre de "Sant Elm" baleàrics enfront "La Dragunara" i el fortí "Sant l'Ermu" maltesos » (Miquel Ques), «Una relíquia imperial amagada» (Francesc Garrido), «Els Abela de Malta, hereus de la baronia d'Abella del Pallars Jussà (segles XI-XV)» (Josep Abela), «Els "argunets" catalans de Malta i els

arguments de la fonètica» (Montserrat Camps), «La presència catalana a Malta (1283-1530)» (Josep Abela), «Records d'un viatge a Malta, plena de banderes catalanes» (Teresa Clota) i el fascinant i amb gran potencial mediàtic «El futbol a Malta i els pals del Casal de Barcelona» (Joaquim-Antoni Vidal Puig), que demostra que el 7,6% dels clubs de futbol maltesos analitzats (66) tenen els pals o els colors del Casal de Barcelona, tant en el seu escut com en el seu equipament.

Els articles d'en Jordi Bilbeny, enriquits amb els articles d'altres autors i, és clar, amb 3 viatges culturals fets a Malta des del 2018, han estat tant l'embrió com els fonaments del llibre que tinc el goig de prologar: Redescobrint la Malta Catalana. Es tracta del primer llibre, sense antecedents de cap mena, sobre la influència de la nostra cultura en la maltesa, fet que em provoca un regust ben agrejolç: 47 anys després de la mort del Dictador espanyol, ningú no ha estat capaç d'escriure cap llibre com aquest, malgrat la quantitat ingent de diners públics abocats a les nostres universitats i a institucions de caire històric-lingüístic-etnogràfic amb seu als Països Catalans. Això, contrasta, lamentablement, amb el fet que, al capdavant, qui ho ha fet, no ha comptat ni amb un cèntim d'euro d'aquests diners generats per tots els catalans. L'única alegria per a la causa són les dues comunicacions en dos congressos d'en Carles Biosca i en Carles Castellanos: «Influència lingüística occitano-catalana a la Mediterrània Occidental» (Lleida, 2014) i «Aspects of the comparison between Maltese, Mediterranean Lingua Franca and the Occitan-Catalan linguistic group (13th-15th centuries)» (Torí, 2015).

És al bell mig d'aquest oceà de desconeixement, d'absència gairebé total d'estudis acadèmics i del més mínim interès per aprofundir en l'empremta catalana als països de la Mediterrània, que apareix el darrer llibre d'en Jordi Bilbeny, una alenada de coneixement vivificant, profund i, alhora, engrescador. Només podem congratular-nos i aplaudir amb fervor la idea, la feina i el resultat final obtinguts per en Bilbeny amb el llibre que teniu a les mans. La carcanada que vertebrava el llibre són 17 capítols que es poden llegir de cap a peus o espigolant-ne els que desvetllin més el vostre interès o curiositat. L'alta varietat temàtica palesa l'aproximació holística que en fa l'autor: la gastronomia, la barretina, les puntes i les puntaires, els escuts i la simbologia nacional, el lèxic, l'arquitectura civil, Sant Jordi i altres sants, l'enginyeria militar, els molins de vent, els balls populars i les festes, la toponímia catalana... Per triar i remenar!

Tant de bo que aquest llibre encoratgi la recerca de la influència de la nostra llengua i cultura en les llengües i cultures de les actuals Albània, Grècia, Xipre, Turquia, Sicília, Sardenya, l'antic regne de Nàpols –gairebé mitja Itàlia peninsular–, Llombardia o del nord de l'Àfrica. Calen articles acadèmics i divulgatius, tant a la premsa generalista com a l'especialitzada. Calen més reportatges de ràdio i televisió. Calen vídeos divulgatius a la xarxa. Calen més viatges culturals per a difondre entre catalans la petjada intensa que hem deixat a una part substancial d'Europa. I, és clar: calen llibres com aquest, que, amb tota seguretat, serà del vostre gust.

No es tracta d'inflar pit ni de fer el mec com a país, sinó d'aprofundir en el coneixement i la divulgació de la nostra història censurada, prohibida i amagada durant tants segles. Es tracta, també, de conèixer-ne tots i cadascun dels seus claroscurs, comuns amb altres històries nacionals, però sobretot de no perdre mai de vista l'agudesia de la sentència de George Orwell: «Qui controla el passat controla el futur. Qui controla el present controla el passat». Fa molts anys que els catalans no controlem el nostre present i, per això, tampoc podem controlar el nostre passat. I, per aquest motiu, és hora de pouar en el passat per abordar un futur, que hauria de ser, finalment, pròsper i alliberador.

Pere Alzina i Bilbeny

Biòleg. Consultor i comunicador ambientals

Arenys de Mar, 26 de juny del 2022